

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Т. А. Формування пізнавальної активності студентів в умовах блокової організації навчання : автореф. дис. . канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. А. Алексеєнко ; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1995. – 25 с.
2. Анциферова Л. И. Психология формирования и развития личности / Лидия Ивановна Анциферова. – М. : Наука, 1981. – 365 с.
3. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 344 с.
4. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем: проблемы и методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем / Владимир Павлович Беспалько. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 304 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
6. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи в Україні / А. Г. Горілий. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 68 с.
7. Каким быть учебнику: Дидактические принципы построения / [под ред. И. Я. Лернера, Н. М. Шахмаева]. – Ч. 1. – М. : Изд-во РАО, 1992. – 169 с.
8. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк ; под ред. Л. Н. Прокопиенко. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
9. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
10. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
11. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагог. общество России, 1998. – 640 с.
12. Словник української мови : в 12 т. – Т. 10. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 106.
13. Шкіль М. І. Реформування вищої педагогічної освіти / М. І. Шкіль // Освіта і управління. – 1997. – № 1. – С. 39-44.

The article reveals the organizational principles of the educational environment through the implementation of the mechanism of formation of training activities skills as a means of improving the quality of higher education of future social teachers. The structuring of the content of the course to study is motivated in accordance with the linear, spiral, and contaminated principles.

Key words: social teacher, learning activity, the quality of higher education.

УДК 378 377.35

Ельбрехт О.М.*

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються процеси гуманізації освіти в Україні та за рубежом, що є відображенням в освіті тенденцій гуманізації суспільства на засадах духовності людини, відповідальності за свої вчинки.

Ключові слова: освіта, тенденція, гуманізація, гуманітаризація, особистість, цінності, відповідальність, розвиток.

Підвищений інтерес до гуманізації освіти і всієї суспільної свідомості не випадковий: дві світові війни, численні міжнаціональні конфлікти, екологічні катастрофи спричинили масове знищення людей. Припинити цей процес можна лише завдяки гуманізації суспільних відносин. Тому в ХХІ ст. пріоритетним є формування гуманістичного мислення. Звісно,

* © Ельбрехт О.М., 2012

одним з важливих завдань сучасної педагогіки вищої школи є виявлення гуманістичного потенціалу особистості громадянина та професіонала. Формування особистості фахівця здійснюватиметься з оперттям на аксеологічні (ціннісні) основи освіти. Отже педагогіка вищої школи має продукувати такі цінності, як духовне життя людини, духовний світ, гуманні відносини і т.ін.

На увагу заслуговують дослідження українських і зарубіжних учених з питань розвитку і реформування вищої освіти в контексті гуманізації та демократизації суспільства (С. Гончаренко, Д. Грейсон, Дж. Мач, О. Романовський та інші).

Мета дослідження – проаналізувати процеси гуманізації освіти в Україні та за рубежом, що є відображенням в освіті тенденцій гуманізації суспільства на засадах духовності людини, відповідальності за свої вчинки. *Методи дослідження*: аналіз науково-педагогічної літератури, матеріалів міжнародних конференцій.

Культурі XIX–XX ст. властива техногенність (цивілізаційність), як передумова існування «науково-технічної» парадигми. Для визначення цілей і змісту вищої освіти в межах цієї парадигми зважають на інтереси виробництва, економіки, бізнесу, розвитку техніки та засобів цивілізації. Вища освіта і наукове знання спрямовуються у вузькопрагматичне русло. Попри перспективність технократичного світогляду абсолютизація науково-технічних проблем, їх примат над культурними цінностями, нехтування духовності та духовної культури гальмують розвиток суспільства. Альтернативою технократичному і прагматичному підходам до вищої освіти є її гуманістичне спрямування. Гуманізація освіти орієнтована на людину як найвищу цінність суспільного буття та ставлення до неї як до суб'єкта пізнання, спілкування і творчості. Тож процес формування фахівця у закладах вищої освіти має здійснюватися через детермінацію ціннісно-сислового ставлення особистості до навчальної діяльності, своїх здібностей та професійних якостей.

Важлива роль у розумінні гуманізації сучасної освіти відводиться парадигмі стійкого розвитку суспільства. У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) на екологічній сесії ООН, у роботі якої взяли участь 179 країн, було ухвалено низку важливих документів. Серед них – «Порядок денний на XXI століття», яка є програмою нової моделі суспільного розвитку [3]. Цей документ висвітлює базові ідеї розвитку суспільства та особистості, засновані на цінностях сучасного світу природи і людини, планетарної гуманізації їхнього співіснування.

Гуманізація освіти – це відображення в освітньому процесі тенденцій гуманізації суспільства на засадах духовності людини, відповідальності за свої вчинки. За «Українським педагогічним словником» (С. Гончаренко, 1997) гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі їх людинотворної функції. Гуманізація освіти означає повагу до особистості, довіру до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів й інтересів; створення сприятливих умов для розкриття і розвитку її здібностей і обдаровань, повноцінного життя на кожному з вікових етапів для її самовизначення. Суттю педагогічного процесу гуманізованої освіти є розвиток особистості. До засобів гуманізації освіти залучаємо формування відносин співробітництва між учасниками педагогічного процесу, виховання у студентів морально-емоційної культури людських взаємовідносин; формування емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини, виховання гуманної особистості – щирої, доброзичливої, милосердної, з розвиненим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини [1, с. 76].

Згідно з гуманістичними ідеями комісії та конференції розробляють рекомендації з розвитку вищої освіти. (Наприклад, Міжнародна комісія з освіти для XXI століття; 44-а та 45-а сесія Міжнародної конференції з освіти (Женева, 1994, 1996); Всесвітня конференція з освіти для всіх (Джомт'єн, Тайланд, 1990); Міжнародний конгрес з освіти й інформатики (Москва, 1996); Всесвітній конгрес з вищої освіти і розвитку людських ресурсів для XXI століття (Манила, 1997); Всесвітня конференція з вищої освіти (Париж, 1998). Головна мета – продекларувати зростаюче значення вищої освіти для майбутнього світу, передбачити розвиток системи вищої

освіти, сформувати цілісне сприйняття освітнього простору в складній системі глобалізованої спільноти.

Гуманістичну спрямованість вищої освіти характеризують:

- універсальність гуманістичних ідей, яка зумовлена їх застосуванням до всіх осіб і соціальних систем, попри національні, економічні, релігійні, расові та ідеологічні розбіжності;
- відкритість вищої освіти, яка розширює межі взаємодії системи цінностей людини і нової інформації. (Створення глобальної системи дистанційної освіти дає змогу завдяки новим інформаційним технологіям налагодити безпосереднє спілкування між викладачем і студентом. Це завжди було перевагою очного навчання);
- повне залучення вищої освіти до загального проекту неперервності освіти. Її специфіка полягає в тому, що освітня система має не лише озброїти знаннями, а за постійного і швидкого оновлення знань формувати потребу в неперервному самостійному оволодінні ними; вміння та навички самоосвіти, самостійний і творчий підхід до знань упродовж усього активного життя людини;
- диверсифікація і гнучкість вищої освіти, зокрема щодо цілей, змісту освітніх програм, структури навчальних закладів, охоплення галузей діяльності, типу і тривалості програм, форм організації навчального процесу, методів навчання. (Гнучкість також означає здатність навчальних закладів швидко відгукуватись на виникнення нових потреб, створювати сприйнятливий до змін структури, змінювати критерії доступу до освіти).

Значно розширюють можливості ВНЗ дистанційне навчання, навчання за місцем роботи, нові інформаційні й комунікаційні технології. Їх розвиток створює широкі можливості для викладання, учіння і диверсифікації, яка надає кожній людині право обрати освітню траєкторію, що відповідає її освітнім і професійним здібностям.

У сучасній освіті педагогікою транслуються в освітню практику ідеї діалогу, співпраці, співтворчості, колективної дії, поваги до особистості, розуміння іншої позиції; самостановлення, саморозвитку, самореалізації особистості та створення необхідних умов для цього; ідея оптимального зіставлення світоглядної та практичної спрямованості освітнього процесу, взаємозв'язку та взаємозумовленості пізнавальних потреб, інтересів, активності зі змістом освіти і структурами діяльності викладачів і студентів.

Складною є проблема доступності освіти. Її слід розглядати в таких аспектах:

- поінформованість громадськості про можливості здобуття вищої освіти;
- дотримання засад демократичного, прозорого й гласного у формуванні контингенту студентів;
- рівний доступ до якісної освіти попри національні, економічні, релігійні, расові й ідеологічні відмінності;
- створення умов для здобуття вищої освіти інвалідами, дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- відкритість вищої освіти, яка розширює межі взаємодії системи цінностей людини і нової інформації;
- диверсифікація і гнучкість вищої освіти, зокрема щодо цілей, змісту освітніх програм і структури навчальних закладів, охоплення галузей діяльності, типу програм, форм організації навчального процесу, методів навчання. Гнучкість також означає здатність навчальних закладів вчасно реагувати на нові потреби, створювати сприйнятливий до змін структури, змінювати критерії доступу до освіти;
- створення умов для здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів юридичних і фізичних осіб, через індивідуальне кредитування, безоплатно.

Отже, доступність передбачає комплекс заходів з розширення можливостей населення, яке прагне отримати освіту. Однак тут є певні суперечності, наприклад:

- між забезпеченням рівного доступу до вищої освіти і нездатністю держави надати фінансову допомогу певній частині людей;

- між необхідністю підвищення рівня освіти населення і наявністю безробіття серед осіб з вищою освітою або невідповідність їхнього працевлаштування отриманій освіті;
- між пропагандою розвитку вищої освіти і неспроможністю держави забезпечити належне фінансування галузі.

В останні десятиліття принцип доступності вищої освіти все ширше втілюється багатьма навчальними закладами. Поряд з елітарними ВНЗ (Гарвардський, Стенфордський (США), Оксфордський, Кембріджський (Велика Британія) та ін.) розширюється мережа навчальних закладів вищої освіти, в діяльності яких спостерігається тенденція до масовості. Попри демографічні проблеми, контингент студентів ВНЗ у загальній своїй кількості зріс у розвинених країнах з 12% у 1980 р. до 15% у 1990 р. У Канаді до складу студентів ВНЗ зараховують усіх абітурієнтів, які мають свідоцтво про успішне закінчення середньої школи. [6, с. 110]. У розвинених країнах вживаються заходи до сприяння в отриманні вищої освіти молоддю з малозабезпечених сімей. Так, у США і Канаді функціонує система позик, які надають студентам корпорації і благодійні фонди для оплати навчання. У Великій Британії, Канаді і США розширюється вечірне і заочне навчання, для чого широко використовуються комп'ютерні мережі та інші технічні засоби. Зазначимо, що в Україні застосовуються зазначені форми організації навчання. Однак, на думку багатьох вітчизняних і зарубіжних учених і освітян-практиків, рівень підготовки фахівців за цими формами організації навчання поступається стаціонарному навчанню. Крім того, можливості застосування технічних засобів у вітчизняних ВНЗ набагато обмеженіші.

У матеріалах Всесвітньої конференції з вищої освіти 2009 р. зазначається, що забезпечення широких і якісних можливостей навчання вимагає рішучих дій з реформування вищої освіти. Ідеї рекомендацій конференції знайшли відображення в документах ЮНЕСКО, зокрема у затверджених програмі і бюджеті 2010 – 2011 рр. Велика увага приділяється сприянню країнам у вдосконаленні і розширенні можливостей для отримання вищої освіти на місцевій основі, зміцненні національних потенціалів для проведення реформ у галузі вищої освіти. Передбачається підтримка розвитку наукових досліджень, міжнародному обміну знаннями, сприяння діалогу між основними зацікавленими сторонами, які переймаються проблемами вищої освіти, становленню глобального простору для систем вищої освіти країн. У полі зору Організації Об'єднаних націй – розв'язання проблем фінансування, забезпечення якості, підприємницької діяльності в галузі вищої освіти, взаємозв'язку між процесами реформування вищої освіти і стійким розвитком суспільства [3, с. 46–48].

Проблема гуманізації вищої школи в специфічних умовах інформаційного суспільства трансформується в проблему гуманітаризації. Гуманітаризацію освіти іноді розуміють спрощено – як піднесення ролі та покращення якості всіх гуманітарних дисциплін, що викладаються у ВНЗ, збільшення кількості відповідних навчальних дисциплін. Проте поняття «гуманітаризація освіти» є значно ширшим. Це – «... переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей. Гуманітаризація освіти спрямована на подолання утилітарно-економічного, технократичного підходу до освіти як системи підготовки кадрів і робочої сили з його нехтуванням людини і духовних цінностей. Одним з найважливіших практичних напрямів гуманітаризації освіти є перегляд змісту навчання, відображення в ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки. Гуманітаризація освіти передбачає також підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін при радикальному їх оновленні» [1, с. 77].

Гуманітаризація і гуманізація – два багатогранних аспекти, що існують в освітньому процесі не ізольовано, а доповнюють і поглиблюють один одного. Потреба в них надиктована необхідністю подолання розриву між наукою і освітою, наукою і культурою, протиставлення

гуманізму як критерію методологічної єдності науки і освіти технократизму. Вчені створюють засоби реалізації процесів гуманізації і гуманітаризації з огляду на сучасний стан системи освіти і вбачають доцільними кілька підходів: процес гуманізації і гуманітаризації має охопити всю систему освіти та спиратися на норми та принципи моралі, загальнолюдські цінності; посилення координаційної, науково-методичної роботи в регіонах задля розвитку процесу гуманізації і гуманітаризації навчання в закладах освіти всіх ланок; запобігання випуску вищою школою спеціалістів з низькою гуманітарною культурою; осучаснення змісту суспільних наук, зокрема гуманітарних для унеможливлення заідеологізованості; створення інтегративних курсів; розширення підготовки фахівців гуманітарного профілю тощо [2, с. 1–13].

Основою процесів гуманізації і гуманітаризації є усвідомлення окремою людиною, суспільством пріоритетності ідей миру і справедливості, добра і свободи. Людство вступило в нову стадію свого розвитку: утворюються єдина світова економічна система, світові ринки товарів споживання, енергії і праці, капіталів і технологій. Міжнародний простір стає полікультурним й орієнтованим на розвиток людини і цивілізації загалом. Глобалізація спричинила процеси інтеграції, які охоплюють все нові сфери життєдіяльності.

Гуманітаризація і гуманізація освіти США у 60-х – 90-х рр. ХХ ст. стала вагомим здобутком цієї країни [6]. Наприкінці 60-х рр. підвищились вимоги до навчальних планів: вони коригувалися з огляду на інтереси молоді. На численних дискусіях ішлося про підготовку студентів до життєдіяльності у складному світі технологій в умовах зростаючої конкуренції на ринку праці; наможливість навчання за класичними традиціями, недоцільність зменшення кількості годин на вивчення мистецтв, науки та історії; з'ясувалася проблема якості навчання та здобуття навчальних ступенів, які не завжди гарантували працевлаштування згідно з отриманою професією. Висловлювали міркування, що через кілька десятиліть вища освіта має стати джерелом розвитку особистості, а не засобом досягнення успіху в кар'єрі [4]. Процес гуманітаризації і гуманізації освіти США і дотепер є актуальним.

Наприкінці 80-х р.р. ХХ ст. розпочалось реформування американської вищої освіти задля її гуманітаризації [5]. Необхідність гуманітарної та культурологічної підготовки фахівців усіх галузей зумовлювалась автоматизацією, технізацією і комп'ютеризацією більшості галузей діяльності американського суспільства, практичним підходом до здобуття знань і необхідних кваліфікаційних рівнів, помітним зниженням культурного рівня населення.

Фахівці Гарвардського університету розробили програму під назвою «Назад до джерел», за якою випускники ВНЗ мали самостійно підвищувати й оновлювати свої знання упродовж усього активного життя. Після дворічних випробувань програми і дискусій вчені дійшли висновку, що навчити постійно оновлювати знання можна лише завдяки підвищенню загального культурного рівня випускників. Відповідно до цієї програми, що отримала статус державної і була рекомендована як обов'язкова для державних і недержавних закладів вищої освіти, в Гарвардському університеті розроблено новий навчальний план для негуманітарних факультетів. У ньому передбачалася обов'язкова підготовка студентів з 10 курсів у п'яти основних галузях: три курси – з літератури і мистецтв, один – з мови і культури, два – з історії, два – з соціального аналізу і філософії, два – з природничих наук. В усіх закладах освіти цю програму було схвалено до безумовного виконання. За результатами її впровадження спостерігали автори і співробітники як федерального департаменту освіти, так і місцевих наглядових рад. Висновки спостерігачів були позитивними – реалізація програми зумовила появу в США елітарного за рівнем своєї освіти управлінського апарату, представники якого мали потребу в самовдосконаленні, постійному оновленні й підвищенні своїх знань. Вищій освіті США на загал притаманні риси елітарної та соціальної селективності. За рівнем реалізації програми «Назад до джерел» ВНЗ поділяються на кілька категорій – чим вищий рейтинг і престиж закладу, тим глибше вивчаються мови, література, історія культури (незалежно від спеціалізації), тим вищий рівень гуманітарної підготовки випускників і тим більше їх складатиме потім управлінський персонал країни. Серед перспективніших закладів, у яких програма діє найефективніше, є Гарвардський,

Йельський, Пристонський, Коламбійський і Пенсільванський університети, державні і недержавні коледжі і вищі професійні школи [4, с. 140].

Розвиток вищої освіти зумовлений потребою всіх сфер діяльності суспільства у фахівцях нового типу. Спостерігаються загальні для України і зарубіжних країн (Великої Британії, Канади і США) тенденції розвитку вищої освіти. Серед них чільне місце посідають процеси гуманізації. За сприяння міжнародних організацій розробляються «наднаціональні» програми розвитку освіти. З активною участю ЮНЕСКО створено низку рекомендацій щодо управління освітою, модернізації змісту і методів навчання у різних типах ВНЗ, нових принципів підготовки фахівців. Посилення уваги державних органів і суспільних організацій Великої Британії, Канади і США до питань підготовки національних кадрів, подальшої гуманізації і демократизації освіти, виховання майбутніх фахівців у дусі соціальної відповідальності перед суспільством виявляється передусім у послідовному намаганні вдосконалити зміст освіти.

Як бачимо, за глибинних суспільно-економічних перетворень у світі й обсяжності роботи з їх здійснення в Україні перед вітчизняною системою вищої освіти постали доволі складні завдання. На нашу думку, успіх залежатиме від:

- оперативності державного управління організацією роботи з упровадження в освіті інноваційних ідей вітчизняних і зарубіжних учених, їх практичної реалізації;
- спроможності державного управління скоординувати зусилля вищих навчальних закладів, виробництва, науки, громадськості;
- розуміння державними структурами і громадськістю значення розвитку й активізації вітчизняних суспільних структур управління вищою освітою і педагогічною наукою;
- використання минулого досвіду і потенціалу вітчизняної системи підготовки фахівців задля збереження своїх традицій і здатності розвиватися;
- уваги до якості й ефективності роботи кафедр ВНЗ та лабораторій і відділів наукових установ, що спеціалізуються на питаннях вищої освіти;
- мобілізації фінансової підтримки інноваційної діяльності ВНЗ через посилення координації партнерських зв'язків і диверсифікацію джерел фінансування системи вищої освіти.

До пріоритетних напрямів подальших науково-педагогічних досліджень відносимо проблему диверсифікації і гнучкості вищої освіти, зокрема щодо цілей, змісту освітніх програм.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Грейсон Д.К. Американский менеджмент на пороге XXI века / Д.К. Грейсон, К. О'Делл; пер. с англ. – М. : Экономика, 1991. – 319 с.
3. Китинг М. Встреча на высшем уровне «Планета земля». Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении / Майкл Китинг. – Женева: Центр «За наше общее будущее». – 1993. – 19 с.
4. Романовський О.О. Вища освіта на зламі тисячоліть: Кн. 1. Ефективна підприємницька освіта як фундамент економічного розвитку демократичного суспільства / Олександр Олексійович Романовський. – К. : Деміур, 2000. – 256 с.
5. Шаклеин В. Лингвокультурологический фактор в современной системе образования / В. Шаклеин // Alma Mater : (Вест. высш. шк.). – 1998. – № 8. – С. 14 – 16.
6. Mauch, James E. Reform and change in higher education/ Mauch James E., Sabloff Paula L.W. – [USA], 1995– . – (Garland studies in higher education / Garland Reference Library of Social Science; ...) Vol. 2. – 1995. – 420 p. – (...; Vol. 961).

The article discusses the process of education humanization in Ukraine and other countries which reflects the tendencies of society humanization based on the principles of human spirituality and responsibility for ones deeds.

Key words: education, tendency, humanization, humanization development, personality, responsibility.